

ГОСПО́ДЬ ЧИ ГО́СПОДЬ, ГОСПОДЕ́ВИ ЧИ ГО́СПОДОВІ?

ВИННИЦЬКИЙ
Василь Михайлович,

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
української мови Дрогобицького
державного педагогічного
університету імені Івана Франка
вул. І. Франка, 24, м. Дрогобич,
82100
E-mail: v_vynnytskyi@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9375-3543>

Vasyl
VYNNYTSKYI,

Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Ukrainian Language
Department,
Ivan Franko Drohobych State
Pedagogical University,
street I. Franko, 24, Drohobych, 82100
E-mail: v_vynnytskyi@i.ua

Похвально, що новий «Український правопис» (К.: Наук. думка, 2019) подає зразок відмінювання іменника Господь із наголосом (*Госпо́дь, Го́спода, Го́сподові(-у) і Господе́ві, Го́спода, Го́сподом, Го́сподові(-у, -і), Го́споду*). «Український правопис» (Харків: Фоліо, 2019) також наводить такий зразок, але в заголовку, на жаль, пропущено наголос у слові *Господь*, у Показчику двічі повторено один і той же рядок (Госпо́дь, § 53, п.2) і не всі параграфи засвідчено, де наводиться цей іменник, і в ньому не скрізь поставлено наголос.

Цікаво простежити процес становлення і розвиток наголосу у слові *Го́сподь*. Так, митрополит Іван Огієнко в «Українському стилістичному словникові» засвідчує: «*Госпо́дь, Го́спода, Господе́ві, о Го́споду*; в Галичині *Господь*, давнє *Го́сподь*; місцеве *Го́спідь*». Правда, митрополит, який багато уваги присвятив аналізу наголосу цього іменника, дає різне пояснення й обґрунтування його акцентуації. У монографії «Український літературний наголос» він подає такі трактування вжитку й наголошування названого іменника: «Слово *Госпо́дь* має наголос при відміні на початковому складі: *Го́споду, Го́спода, Го́споду, Го́сподом, у Го́споді*, але *Господе́ві*»; «Архаїчна форма *Госпо́дь* часта в старих українських пам'ятках, позосталася й тепер у зах. укр. говірках»; «...буває й перенесення наголосу на передостанній склад; напр. від *Госпо́дь* давальний *Господе́ві*, російське *Го́сподеві*»; «Служебник Київський 1629 р.:

Господéви». У «Словнику літературних наголосів» І. Огієнко наводить «*Госпóдь, Гóспода, Господéві, Гóсподи*». У «Словнику наголосів Чудівського Нового Завіту» 1355 р. (а тут в основному російські наголоси) він зафіксував наголошування *Госпóдь*, а в «Словнику давніх українських наголосів» – *Гóсподь*, але *Господéви*, що відбиває давню акцентуацію.

У «Словнику давніх українських церковних наголосів» початку XVII ст., в якому представлено давню живу українську систему наголошування, зафіксовано такі відмінкові форми аналізованого іменника: *Госпóдь, Гóсподу, Господéви, у Гóспода*.

У творах І. Величковського (кінець XVII – початок XVIII ст.) вжито наголоси *госпóдь, господéвъ*: *Куплю дѣющимъ в церкви госпóдь изгоняет; Господéвъ моему, боговъ Христовъ*.

У праслов'янській мові досліджуваний іменник належав до рухомої акцентуаційної парадигми з короткою спадною інтонацією на корені, у тому числі і форма давального відмінка множини. Наприклад, у «Граматиці» Мелетія Смотрицького (українському виданні 1616 р.) у давальному відмінку множини виступає наголошений корінь (*гóсподѣмъ*), а в російському виданні (1648 р.) – флексія (*господѣмъ*).

«Етимологічний словник слов'янських мов» (1980), фіксуючи укр. *госпóдь, гóспода, гóспідь*, праслов'янське *gospodь*, пояснює складанням двох архаїчних першопочаткових іменних консонантних основ *ghost-pot*, звідси і давнє спрощення приголосних у межах слова.

Давніші словники української мови наводять такі форми аналізованого іменника (але без наголосів): *господь, господа* («Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.»); *господь і господь, господеви, в господь* («Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.»); *господь* («Словник української мови» П. Білецького-Носенка).

Л. Булаховський на тлі свідчень інших слов'янських мов (сербської, словенської, болгарської) вказував на первісну акцентуацію іменника *Гóсподь*, а давній слов'янський наголос *Госпóдь* пояснював впливом прикметника *госпóдній*. А. Залізняк у давньоруській мові зареєстрував таку відмінкову наголосóву парадигму іменника *Господь*: *гóсподь і госпóдь*,

господеви, господи, Д. відм. мн. – *господемъ* і *господемъ*. В. Колесов, засвідчуючи в пам'ятках російської мови XVI ст. *госпóдь* і *госпóдь*, *господа* і *госпóда*, *господеви*, не виключав можливості впливу похідного прикметника *госпóдний* і вказував на давність такого варіантного наголошування. С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у «Граматиці Руської мови» (Відень, 1914) подавали: «*Гóсподь*, *Гóспода*, *Гóсподу* побіч *Гóсподеви*, *Гóсподом*, *Господи*».

У лексикографічних працях кінця XIX – початку XX ст. аналізований іменник засвідчено з неоднаковим наголошуванням: *госпóдь* («Малоруско-німецький словар» Є. Желеховського і С. Недільського), *Госпóдь* (*Гóспідь*) («Словник російсько-український» М. Уманця й А. Спілки), *Госпóдь*, *Гóспода*, *Гóспідь* («Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка), *госпóдь*, *господа*, *господеви*, *господом*, *господи* («Правописний словник» Г. Голоскевича), *Госпóдь*, *Гóспода*, *Гóсподеви* («Правописний словник» О. Панейка). Словник В. Даля реєструє: *Госпóдь*, *Гóсподу*, *Гóсподи*.

«Словник карпатоукраїнського торунського говору» (2001) подає: *Гóсподь*, *Гóспода*, м. в. *Гóсподу*. В «Етимологічному словникові української мови» в одному ряду наведено: *госпóдь* (*гóспідь*), *господа*; *госпóдár* (*господаріха*) «жінка господаря».

У «Кобзарі» Т. Шевченка, де наголоси розставив П. Куліш, виступають такі форми досліджуваного іменника: *Госпóдь*, *Гóспода*, *Гóсподеви*, *Господи*, і в поодинокому випадкові *Гóсподові*: *Госпóдь* Бог лихих карає, // Душа моя знає; Ти, *Гóсподи*, помагаси по землі ходити. І. Франко, Леся Українка наголошували *Госпóдь*: *Дасть вінець йому царський Госпóдь* // *І прославить безмірно* (І. Франко). І цікаво, що у двотомному виданні «Кобзаря» Т. Шевченка (Львів, 1905), де у всіх словах розставив наголоси І. Франко, у давальному відмінку змінено наголос на *Господéви*.

В Інтегрованій лексикографічній системі «Словники України» подано таке наголошування названого іменника: *Госпóдь*, *Гóспода*, *Гóсподові*, *Господéви*, *Гóсподу*, *Гóсподом*, *на/у Гóсподові*, *Господéви*, *Гóсподі*, *Гóсподи*, але *дякувати Гóсподові* (*Гóсподеви*).

Словник української мови online засвідчує: *Госпóдь, Гóспода*; у прикладах: *Дякувати Богові (Богу), Гóсподові, Господéві; Бог (Госпóдь) милував/помилував; Госпóдь смерть дає*, але *Бог (Гóсподь) розум відібрав (відняв, забрав* і т. ін.).

У релігійних текстах простежуємо різні відмінкові форми (у тому числі й наголосу) слова *Госпóдь*. Так, у Святому Письмі (Місіонер, 2009) і в українському перекладі Біблії Патріарха Філарета за Біблією російською мовою (К., 2009) паралельно побутують форми *Гóсподу, Богу* і *Господéві, Богу* (навіть на одній сторінці), *Господéві, Богові*. Однак все ж таки частіше вжито словоформу *Господéві*. У перекладі Біблії І. Огієнко наголошує *Господéві*. У Святому Євангелії (Рим, 1990; Львів, 2009), де на кожному слові розставлено наголоси, відмінкові форми іменника *Госпóдь* мають таке наголошування: *Госпóдь, Гóспода, Гóсподеві, Гóсподом, Гóсподи*, наприклад: *Давид у натхненні називає його Гóсподом, кажучи: Госпóдь промовив Гóсподеві моєму*.

А. Шептицький уживав у давальному відмінку однини такі форми аналізованого іменника: *Господу, Господу Богу, Господеві Богови, Господу Богови*.

В усному розмовному мовленні священнослужителів найчастіше спостерігаємо наголошування *Госпóдь, Господéві*, рідше вживається наголос (особливо у священників старшого покоління) *Гóсподь, Гóсподу* і майже не використовується наголошування *Гóсподові* та *Гóсподеві*.

Отже, в іменнику *Госпóдь* у всій відмінковій парадигмі давнім є наголос на першому складі кореня – *Гóсподь, Гóспода, Гóсподу (Гóсподеві), Гóсподом, на/у Гóсподі, Гóсподи*. Наголошування *Госпóдь*, яке виникло паралельно з акцентуванням прикметника *госпóдній*, також давнє, слов'янське. Нормативною у сучасній українській літературній мові є така акцентуація цього іменника: *Госпóдь* (рекомендований наголос) і *Гóсподь* (прийнятний), *Гóспода, Господéві* (рекомендований наголос), рідше *Гóсподу* (прийнятний), рідко *Гóсподові* (прийнятний), *Гóсподом, на/у Гóсподові, Гóсподі, Гóсподу, Гóсподи*.